

Is katholiek onderwijs plattelands-onderwijs?

AUTEUR & ILLUSTRATIE Joeri De Cremer

In Vlaanderen sturen drie op de vier ouders hun kinderen naar katholiek geïnspireerd secundair onderwijs. Hoe zat dat twintig jaar geleden? En bestaan er verschillen tussen stad en platteland in dat verband?

Het is voer voor godsdienstsociologen en theologen, maar in Vlaanderen neemt de greep van de Katholieke Kerk op de maatschappij al sinds de jaren zestig af. Door verzuiling werd deze evolutie enigszins afgeremd, maar vandaag krijg je niettemin de indruk dat de Kerk veel minder prominent in beeld komt dan vroeger. En als ze dan in beeld komt, dan is de toon veeleer negatief. Wij nemen in deze bijdrage de evolutie van één belangrijk aspect van de verzuiling in Vlaanderen onder de loep, namelijk het Vlaams onderwijsbestel, en trachten diens ruimtelijke vertaling te analyseren.

Er zijn aanwijzingen dat die ruimtelijke vertaling neerkomt op een dichotomie tussen stad en platteland. En die tegenstelling is historisch gegroeid. In Wallonië leidde de 19de eeuwse industrialisering tot sterke verstedelijking van de industriële bekkens, secularisering en de groei van de socialistische arbeidersbeweging en politieke partijen. Steden werden plaatsen waar pluralisme troef was. De veeleer katholiek geïnspireerde machthebbers in Vlaanderen wilden een soortgelijk scenario ten stelligste vermijden en kozen resoluut voor een antistedelijk beleid. Een dicht (buurt)spoorwegnetwerk en goedkope plattelandwoningen moesten arbeiders 'onder de kerktoren' houden. De Kerk kon op die manier zijn greep op de maatschappij bestendigen.

De katholieke politieke elites gebruikten bovendien tot het midden van de twintigste eeuw onderwijs om hun macht te consolideren. Zij meenden dat een door godsdienst beheerst onderwijs de reproductie van een katholieke samenleving bewerkstelligde. De liberalen (en later socialisten) wilden het

onderwijs onttrekken aan de invloed van godsdienst en clerus door neutraal Rijksonderwijs te voorzien. Het resulteerde in de zogenaamde 'schoolstrijden'. De macht van het getal pleitte steeds in het voordeel van de katholieken: tijdens de eerste schoolstrijd riep de geestelijkheid op tot mobilisatie en gebruikte haar morele macht over de bevolking. Tijdens de tweede schoolstrijd werden de katholieke zuilbewegingen ingezet.

Nog steeds is de ideologische breuklijn tussen stad en platteland merkbaar als naar het Vlaams stemgedrag gekeken wordt. Steden blijven de bastions van socialisten en liberalen, terwijl er op het platteland eerder op katholiek geïnspireerde partijen gestemd wordt. De centrale vraag in dit artikel is of er in Vlaanderen eveneens op onderwijsvlak een tegenstelling tussen stad en platteland merkbaar is. We richten onze pijlen specifiek op het secundair onderwijs in Vlaanderen en bestuderen de evolutie van onderwijsnetten gedurende de laatste twintig jaar.

Secularisering en onderwijs

De fundamente van de hedendaagse, Vlaamse onderwijswetgeving gaan terug tot het Schoolpact van 1958 en zorgden voor een verzuild onderwijssysteem. De belangrijkste elementen uit dat pact zijn de vrije schoolkeuze, die juridisch wordt gewaarborgd, en het recht op een religieuze of morele vorming gefinancierd door de Staat. Het Schoolpact komt met andere woorden voort uit een politiek compromis dat voornamelijk gunstig uitvalt voor het katholiek onderwijs.

De verhoudingen tussen de onderwijsnetten zijn de laatste twintig jaar niet gewijzigd

Met de derde staatshervorming van 1988-1989 krijgen de gemeenschappen de bevoegdheid over onderwijs toegewezen. Belangrijk is dat vanaf dan in Vlaanderen drie onderwijsnetten worden onderscheiden. Ten eerste is er het GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap – vroeger Gemeenschapsonderwijs genaamd. Het GO! is door de grondwet verplicht tot neutraliteit en hanteert een open pluralistisch pedagogisch project. Vervolgens is er het vrij gesubsidieerd onderwijs ingericht door een bisdom, kloosterorde, vzw, natuurlijke persoon, etc. In Vlaanderen bestaat het vrij onderwijs hoofdzakelijk (99%) uit katholiek onderwijs (KO) met een christelijk humanistisch pedagogisch project. Als laatste is er nog het officieel gesubsidieerd onderwijs ingericht door gemeente- en provinciebesturen (GPO) dat qua karakter aansluit bij het GO!

Het KO domineert het secundair onderwijs met een aandeel van 76% waardoor het een quasi monopolie op onderwijs heeft uitgebouwd. Het GO! en het GPO vertegenwoordigen respectievelijk 'slechts' 16% en 8% van de leerlingen. De hoge proportie van het KO vertaalt zich in een groot netwerk aan vrije scholen. In

ongeveer één op twee Vlaamse gemeenten is dan ook minstens één katholieke school aanwezig. Daartegenover staat dat het GO! slechts in circa één op drie Vlaamse gemeenten actief is. De uitbouw van een net aan rijkscholen, thans gemeenschapsscholen genaamd, verliep veel stroever daar er steeds een politiek compromis moest bereikt worden met doorgaans compensaties voor het vrije net. Het officieel gesubsidieerd onderwijs heeft een duidelijk minder sterk uitgebouwd onderwijsnet en is bij benadering in één op de acht Vlaamse gemeenten aanwezig. Steden of gemeenten mogen zelf kiezen of ze willen optreden als inrichtende macht voor secundair onderwijs.

De verhoudingen tussen de onderwijsnetten zijn - op een paar tienden van een procent in het voordeel van het vrije net - de laatste twintig jaar niet gewijzigd. Het KO is en blijft in Vlaanderen dus stevig verankerd. Er is op basis van deze onderwijscijfers niet zomaar sprake van toenemende secularisering. Een (toenemende) polarisatie tussen stad en platteland behoort wel nog tot de mogelijkheden en dat is het onderwerp van de volgende paragrafen.

Tegenstelling tussen stad en platteland

In studies naar de verstedelijkingsgraad wordt traditioneel een onderscheid gemaakt tussen morfologische en functionele verstedelijking. 'Inwonersaantal' en 'bevolkingsdichtheid' zijn bruikbare parameters om morfologische verstedelijking te bepalen. Correlatieanalyse toont aan dat er een statistisch significant ($p < 0,001$) verband bestaat tussen de proportie van de onderwijsnetten en het inwonersaantal in de gemeente. Doorgaans halen het GO! en GPO hogere proporties naarmate het inwonersaantal stijgt ($r = 0,30$). Het aandeel van het KO verzwakt naarmate de gemeente een hoger inwonersaantal heeft ($r = -0,29$). Ruimtelijke vertaling van deze analyse impliceert dat het GO en GPO zwakkere spelers zijn in de kleinere plattelandsgemeenten terwijl het KO hier meer domineert dan elders. In de grootste steden van Vlaanderen kan men dan weer verwachten dat de dominantie van het KO minder uitgesproken is en dat hier het GO en het GPO meer leerlingen aantrekken.

Daarnaast blijkt er voor alle drie de onderwijsnetten een significant verband te bestaan tussen proportie van de onderwijsnetten en bevolkingsdichtheid binnen gemeenten. Voor het KO is dit een negatief verband. Gemiddeld daalt de proportie van het KO in gemeenten met hogere bevolkingsdichtheden. Het GO en het GPO zien hun aandeel dan weer toenemen met stijgende bevolkingsdichtheden. Op het niveau van de arrondissementen is er evenwel niet voldoende bewijskracht om aan te nemen dat de bevolkingsdichtheid een verband vertoont met de respectievelijke sterkte of zwakte van een onderwijsnet.

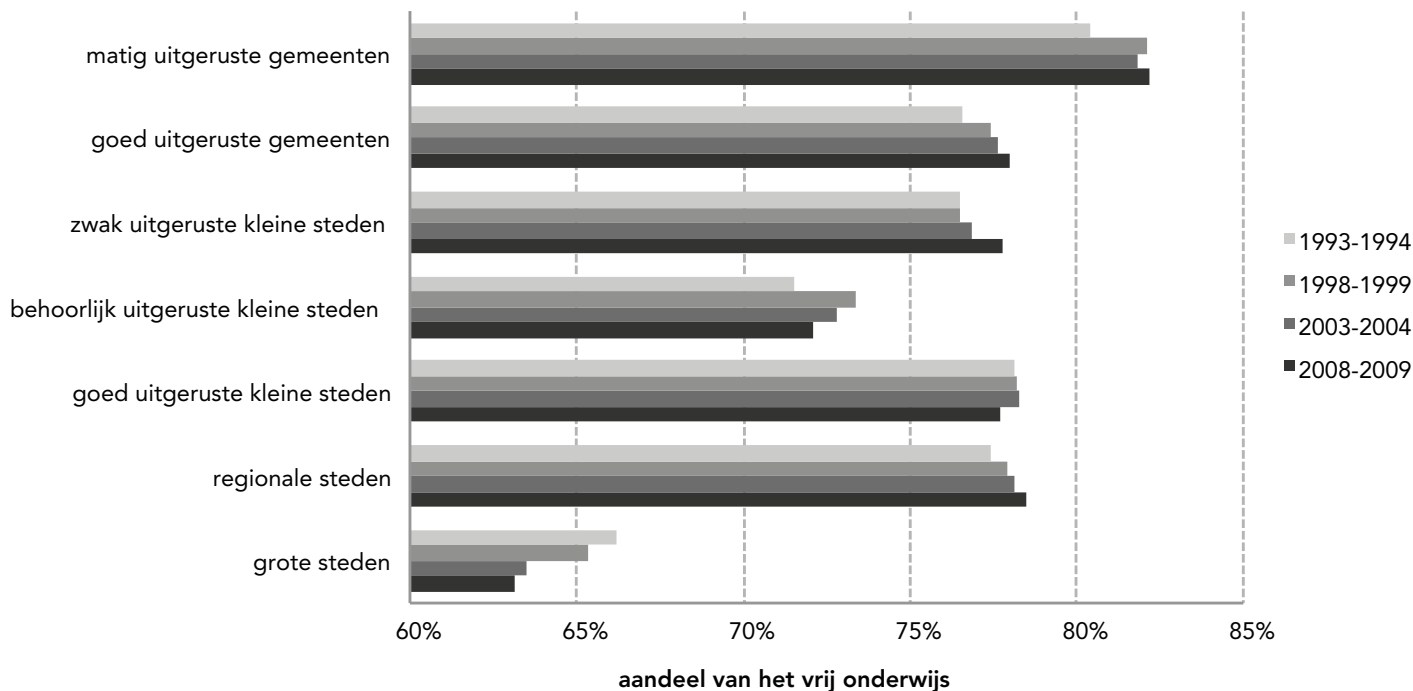
Functionele verstedelijking gaat uit van de functies die een plaats levert en resulteert in een uitrustingscore. Goed uitgeruste plaatsen kunnen een ommeland gaan bedienen. In 1998 is de stedelijke hiërarchie van België geactualiseerd door Van Hecke. Op basis van hun uitrustingscore worden de gemeenten onderverdeeld in acht hiërarchische niveaus: grote steden, regionale

steden, goed-, matig- en zwak uitgeruste kleine steden, goed-, matig- en zwak uitgeruste (niet stedelijke) gemeenten.

De uitbouw van het onderwijsnet volgt de stedenhiërarchie: naarmate men de stedelijke ladder afdaalt, zullen minder onderwijsvoorzieningen aanwezig zijn. Het KO heeft een erg dicht netwerk aan scholen. Ze heeft minstens één vestigingsplaats in alle 'stedelijke' gemeenten zodat de penetratiegraad er 100% bedraagt. Bovendien bekleedt het KO in ongeveer 40% van de gemeenten waar het actief is een monopolie. De onderwijswetgeving maakt monopolies binnen een gemeente mogelijk zolang er een alternatief onderwijsnet is op een redelijke afstand. Het GO! daarentegen slaagt er niet in onderwijs te verzorgen in alle zwak uitgeruste kleine steden. Vervolgens daalt de penetratiegraad van het GO! stelselmatig verder met lagere stedelijke niveaus. Het spreidingspatroon van het GPO wijkt deels af van de stedelijke hiërarchie. In de goed uitgeruste kleine steden is de 'penetratiegraad' namelijk lager dan voor de behoorlijk- en zwak uitgeruste kleine steden.

Het katholiek onderwijs staat sterker in gebieden waar de christendemocraten meer stemmen halen

Het niveau van de stedenhiërarchie is voornamelijk een goede voorspeller voor de relatieve zwakte of sterkte van het KO (figuur 1). Voor het GO! en het GPO zijn de correlatiecoëfficiënten zwakker. De analyse leert dat in Vlaanderen het KO op alle niveaus van de stedenhiërarchie domineert. Het vrij onderwijs staat beduidend zwakker in de grote steden Antwerpen en Gent, ook in de behoorlijk uitgeruste kleine steden is het aandeel van het vrij net ongeveer vijf procent lager dan op andere niveaus. De hegemonie van het KO situeert zich met duidelijke voorsprong in de matig uitgeruste gemeenten en neemt almaar toe. Er is evenwel geen grond om het KO per definitie plattelandsonderwijs te noemen daar het vrije net reeds in de regionale steden hoge proporties weet te bereiken. Het GPO is op alle hiërarchische niveaus de kleinste speler met uitzondering in de grote steden. Het GO! scoort vrij zwak in de grote steden maar weet er zijn aandeel wel te verhogen. Het geeft wel terrein prijs in de zwak uitgeruste kleine steden en matig uitgeruste gemeenten. De onderwijsgeografie lijkt te getuigen van een toenemende polarisatie tussen stad en platteland gekenmerkt door een verdere uitdieping van bestaande structuren. Het KO stond reeds tijdens het schooljaar 1993-1994 het zwakst in de grote steden en gaat er nog eens drie procent op achteruit. Het GO! daarentegen komt steeds meer in de verdrukking in de matig uitgeruste gemeenten. Gelijk met de toenemende ontzuiling van Vlaanderen sinds de jaren 1990 heeft het KO een groeiend aandeel in het Vlaamse onderwijslandschap weten te verwerven en dit voornamelijk op lagere stedelijke niveaus. Met die nuancering dat het

Evolutie van het gemiddeld aandeel van het vrij (voor 99% katholiek) onderwijs per niveau van de stedenhiërarchie

vrije net ook een groei kent in de regionale steden. Ongeveer de helft van de leerlingen in het secundair onderwijs gaan naar school op ten hoogste vijf kilometer van hun woonplaats. De lokaliteitsindex geeft aan hoeveel scholieren er meer of minder schoolgaan dan verwacht op basis van het aantal twaalf- tot achttienjarigen in de gemeente. Indien het secundair onderwijs volledig lokaal zou zijn dan gaan alle twaalf- tot achttienjarigen naar school in de eigen gemeente. In Vlaanderen vertonen zeven op tien gemeenten een negatieve lokaliteitsindex. De schoolpopulatie is kleiner dan het aantal twaalf- tot achttienjarigen. In de eerste plaats doet dit verschijnsel zich logischerwijs voor in de 136 gemeenten zonder voorzieningen voor secundair onderwijs. Deze plaatsen besteden hun onderwijs als het ware uit. In de andere 83 gemeenten kan de negatieve lokaliteitsindex toegeschreven worden aan het feit dat het geprefereerde onderwijsnet in de thuisgemeente niet aanwezig is, dat er enkel een eerste graad wordt ingericht, dat het studieaanbod in de thuisgemeente beperkt is, dat de aanwezige scholen een slecht imago hebben, etc.

De lokaliteitsindex legt duidelijk het stedennet bloot. De centrumsteden blijken belangrijke ontvangers voor secundair onderwijs. Er kan van hen immers verwacht worden dat zij een ommeland gaan bedienen. Ruim de helft van de leerlingpopulatie in de regionale steden komt van buiten de gemeente. Bovenaan de stedelijke ladder is de lokaliteitsindex bijgevolg positief en op de lagere stedelijke niveaus negatief.

Correlatieanalyse wijst erop dat het KO sterker staat in gemeenten waar het onderwijs meer lokaal is. Het vermeende verband is evenwel niet statistisch significant ($p > 0,05$). Het GO! en het GPO doen het beter in gemeenten met een grotere instroom van

buitenaf. Hou in het achterhoofd dat leerlingen die voor het GO! of het GPO kiezen, sneller aangewezen zijn op een hoger stedelijk niveau omdat het scholennetwerk van GO! en GPO minder uitgebouwd is.

Polarisatie bestendigt zich

De geografie van het secundair onderwijs in Vlaanderen vertoont gelijkenissen met de electorale geografie. Het KO staat sterker in gebieden waar de christendemocraten meer stemmen halen. Dit zijn voornamelijk plattelandsgemeenten. In gemeenten en arrondissementen waar socialisten en liberalen een groter electoraal aandeel hebben – vooral steden - scoort het GO! beter. Levensbeschouwelijke argumenten zijn nog steeds belangrijk, ook bij de schoolkeuze. Er is met andere woorden sprake van een ideologische breuklijn tussen stad en platteland op vlak van onderwijs. Centraal West-Vlaanderen en de Kempen blijven de meest traditionalistische en conservatieve oorden in die zin dat het streken zijn waar het KO zijn hoogste proporties behaalt en de christendemocraten de grootste formatie blijven.

Voer voor discussie

Dat deze analyse van de onderwijsgeografie in Vlaanderen niet getuigt van een meer diepgaande secularisering, hoeft echter niet te verbazen. Vooreerst zijn de bestaande onderwijsstructuren maatschappelijk sterk verankerd en overspannen de data uit dit artikel slechts een periode van twintig jaar. Bovendien zijn er aanwijzingen dat het KO vooral inhoudelijk een aantal veranderingen ondergaat. Waar tijdens het interbellum indoctrinatie schering en inslag was, zijn de godsdienstlessen in het KO geëvolueerd van een strenge kerkelijke leer naar een milde vorm

van levensbeschouwing en zingeving. Tot over twintig jaar werden gescheiden onderwijzers in het KO aan de deur gezet. Nu worden zij oogluikend geaccepteerd. Hetzelfde geldt ook voor niet-katholieke leerlingen in het KO. De Katholieke Universiteit Leuven (KUL) stelde onlangs de 'K' in haar naam in vraag. Secularisatie binnen de schoot van het KO zal dus veeleer inhoudelijk gezocht moeten worden. Als reactie op de toenemende secularisatie in de maatschappij maten katholieke organisaties zich een nieuwe identiteit aan waarbij levensbeschouwelijke en ideologische argumenten minder relevant werden. Het katholieke onderwijsnet verwijst dan bijvoorbeeld naar de goede kwaliteit van haar scholen. Tot op vandaag leeft bij mainstream Vlaanderen de perceptie van een kwalitatief beter onderwijs in katholieke scholen.

De verzuiling speelt echter nog steeds een rol. Waarom anders heeft de KUL, als universiteit van het Hageland, 100 km verder in Kortrijk een katholieke afdeling opgericht? Waarom houdt het KO informatie over vervolgstudies aan de vrijzinnige VUB achter? Ook op politiek vlak wordt nog steeds over onderwijs gebakkeleid. Het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming heeft bepaald dat er in gemeenten met minder dan 250 inwoners per km² voordelige programmatie- en rationalisatienormen worden toegekend vanuit het idee dat iedereen op een 'redelijke afstand' van de woonplaats over onderwijs moet kunnen beschikken. Dit betekent dat de vereisten voor financiering en de drempelwaarden voor sluiting er lager liggen en faciliteert met andere woorden de hegemonie van het KO op het platteland.

Dit onderzoek doet veronderstellen dat er in Vlaanderen ook op onderwijsvlak sprake is van een scherper wordende ideologische breuklijn tussen stad en platteland. Een diepgaande, inhoudelijke analyse van de onderwijsnetten zou deze these mogelijks kunnen nuanceren.

Joeri De Cremer (Joeri.decremer@telenet.be) studeerde in 2010 af als Master in de Geografie en is werkzaam als fiscaal beheerder bij de FOD Financiën – sector Kadaster. Dit artikel is gebaseerd op zijn masterscriptie.

Literatuurselectie

Billiet, J. (2004) 'Van verwerpelijke verzuiling naar geprezen middenveld: bilan van 30 jaar onderzoek.' Tijdschrift voor sociologie. 25 (1), 129-157.

Creten, H., Douterlungne, M., Verhaeghe, J.P., De Vos, H. (2000) Voor elk wat wils. Schoolkeuze in het basis- en secundair onderwijs. Leuven: Hoger instituut voor de arbeid.

De Cremer, J. (2009) 'Een analyse van de Vlaamse maatschappelijke ruimte in het licht van de geografie van het secundair onderwijs.' Masterproef ingediend tot het behalen van de graad van master in de Geografie, onder leiding van Prof. Dr. B. Derudder.

De Groof, J. (1999) 'Het schoolpact van 1958. Algemeen kader. Enkele specifieke beschouwingen.' In: Witte, E., De Groof, J., Tyssens, J. (Red.) Het schoolpact van 1958. Ontstaan, grondlijnen

en toepassing van een Belgisch compromis. Brussel: VUBPRESS – Garant.

Marissal, P., Lockhart, P. M., Van Hamme, G., Vandermotten, C. (2007) Atlas van België: Politieke geografie. Gent: Academia Press.

Tyssens, J. (1998). Om de schone ziel van 't kind... Het onderwijsconflict als een breuklijn in de Belgische politiek. Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen – Liberaal Archief Gent.

Vandermotten, C., Saey, P., Kesteloot, C., (1990) 'België in stukken: bestaan Vlaanderen en Wallonië echt?' In: Mort Subite (Eds.) Barsten in België. Een geografie van de Belgische maatschappij. Berchem: EPO, pp. 11-65.

Van Hecke, E. (1998) 'Actualisering van de stedelijke hiërarchie van België.' Tijdschrift van het Gemeentekrediet. 205 (3), pp. 45-76.

Van Petegem, P., Imbrecht, I. (2008) Wegwijs in het Vlaamse onderwijs. Onderwijsorganisatie en –beleid in kaart gebracht. Mechelen: Plantyn.